

Prof. dr Milutin T. ĐOROVIĆ
Prof. dr Jeremija D. SIMIĆ
Prof. dr Jovan S. BOGDANOVIĆ
Poljoprivredni fakultet, Beograd

**ISTRAŽIVANJE JUGOSLOVENSKE
SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMENE POLJOPRIVREDNIH
PROIZVODA I SREDSTAVA ZA HEMIZACIJU I
MEHANIZACIJU POLJOPRIVREDNE
PROIZVODNJE**

UVOD

Jugoslovenska spoljnotrgovinska razmena poljoprivrednih proizvoda i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje značajan je predmet istraživanja ne samo sa gledišta tržišta, već i radi obezbeđivanja bitnih informacija kreatorima agroekonomske politike i donosiocima poslovnih odluka na nivou proizvodnih i prometnih privrednih subjekata, odnosno banaka i drugih institucija i ustanova.

Cilj istraživanja je da se utvrde obim, dinamika, struktura i odnosi između jugoslovenskog izvoza i uvoza poljoprivrednih proizvoda i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje, u datim okolnostima i u određenom vremenskom periodu.

Kao izvor podataka u istraživanju su pored publikacija Saveznog zavoda za statistiku i odgovarajuće naučne i stručne literature, korišćeni i rezultati ranijih istraživanja autora u ovoj oblasti. U radu su primenjene kvantitativne i kvalitativne metode istraživanja tržišta. Analizom je obuhvaćeno područje SR Jugoslavije i period od 1989. do 1999. godine. U okviru ovog razdoblja, predmetne pojave su posebno analizirane kroz dva četvorogodišta (1989–1992. i 1996–1999.).

1. ANALIZA VREDNOSNIH POKAZATELJA SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMENE POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA I SREDSTAVA ZA HEMIZACIJU I MEHANIZACIJU POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE

Stanje, dinamika i struktura jugoslovenske spoljnotrgovinske razmene poljoprivrednih proizvoda i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje, u periodu od 1989. do 1999. godine, nisu stabilni i neravnomerni su u svojoj dinamici i po pravcima razvoja. Istovremeno, strukturne promene ukazuju na znatno izmenjene odnose u ovoj oblasti i u ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmeni.

U prikazu i analizi ove spoljnotrgovinske razmene polazi se od postojanja i uticaja nekoliko vrlo značajnih faktora i okolnosti. U posmatranom periodu dogodile su se značajne promene (istorijske, društveno-političke, privredno-sistemske i druge) koje su vrlo snažno uticale na ukupno privređivanje u zemlji. S obzirom na značaj i specifičnosti poljoprivrede i agroindustrije u ukupnoj privredi SR Jugoslavije, a posebno u spoljnotrgovinskoj razmeni, obezbeđen je efikasan analitički i metodološki pristup problematici koja se kritički istražuje. Periodizacija u dva četvorogodišta izvedena je radi što realnijeg sagledavanja posmatrane spoljnotrgovinske razmene. Naime, prvo četvorogodište (1989–1992.) ukazuje na ostvarene rezultate analiziranih pojava u uslovima privređivanja bivše SFRJ, a drugo (1996–1999.) na ostvarene rezultate u uslovima privređivanja SRJ (1,4,6).

Analiza stanja, dinamike i strukture jugoslovenske spoljnotrgovinske razmene podeljena je u dva dela s obzirom na vrstu i namenu posmatrane robe. Analizom spoljnotrgovinske razmene posebno su obuhvaćene grupe proizvoda: – hrana i žive životinje, – pića i duvan, i – životinjska i biljna ulja i masti. Posebnom analizom su posmatrane grupe sredstava za hemizaciju i poljoprivredne mašine i oprema.

Jugoslovenska spoljnotrgovinska razmena poljoprivrednih proizvoda u periodu 1989–1999. godine bila je vrlo dinamična, neujednačena, neravnomerna i sa različitim bilansnim vrednostima (tab. 1).

**Tabela 1. Jugoslovenski izvoz i uvoz poljoprivrednih proizvoda,
1989–1999. (u hilj. USD)**

<i>Grupe proizvoda</i>	<i>Ø1989 – 1999</i>			<i>Ø1989–1999</i>		
	<i>izvoz</i>	<i>uvoz</i>	<i>bilans (+ –)</i>	<i>izvoz</i>	<i>uvoz</i>	<i>bilans (+ –)</i>
I UKUPNO PRIVREDA	4332988	5548516	–1215528	2517855	4597856	–2080001
A. Hrana i žive životinje	549740	332991	216749	402642	498910	–96268
Žive životinje	31318	23343	7975	6848	5122	1726
Meso i prerađevine od mesa	108962	75345	33617	26238	25544	694
Mleko, mlečni proizvodi i jaja	5255	12021	–6766	5685	18989	–13304
Ribe i prerađevine od ribe	5666	12417	–6751	674	19884	–19210
Žita i prerađevine od žita	152999	17750	135249	118970	23872	95098
Povrće i voće (sveže i prerađeno)	141296	54948	86348	161364	144652	16712
Šećer, proizvodi od šećera i med	57321	11566	45755	4676	47727	–43051
Kafa, čaj, kakao i začini	6554	82143	–75589	15578	99045	–83467
Stočna hrana (osim žita u zrnu)	20181	39164	–18983	19814	74610	–54796
Šumski plodovi i lekovito bilje	9398	734	8664	30685	2337	28348
Razni proizvodi za ishranu	10790	3650	7230	12110	37128	–25018
B. Pića i duvan	44519	19997	24522	71933	43199	28734
Pića	13246	5008	8238	25882	30289	4407
Duvan i proizvodi od duvana	31273	14989	16284	46051	12910	33141
C. Životinjska i biljna ulja i masti	4496	10356	–5860	16024	10400	5624
II UKUPNO POLJ. PROIZVODI (A+B+C)	598755	363344	235411	490599	552509	–61910
III UČEŠĆE UKUPNE POLJ. U UKUPNOJ PRIVREDI (II:I) U %	13.82	6.55	–	19.481	12.02	–

Analizom jugoslovenskog izvoza i uvoza tri grupe poljoprivrednih proizvoda i prerađevina, u dva posmatrana četvorogodišta, izraženo u

vrednosnim pokazateljima, utvrđeno je nekoliko značajnih parcijalnih zaključaka.

Prvo, jugoslovenska spoljnotrgovinska razmena ukupne privrede pokazivala je tendenciju smanjivanja izvoza (oko 42 %) i uvoza (oko 19 %), sa povećanjem negativnog bilansa (oko 71 %).

Drugo, spoljnotrgovinska razmena sirovih i prerađenih poljoprivrednih proizvoda nije se razvijala ravnomerno u dva posmatrana četvorogodišta. U prvom četvorogodištu ostvaren je pozitivan bilans, a u drugom negativan. U drugom četvorogodištu izvoz je smanjen (oko 18 %), a uvoz povećan (oko 52 %), što je uslovalo pojavu negativnog bilansa.

Treće, u dinamici ukupne spoljnotrgovinske razmene sirovih i prerađenih poljoprivrednih proizvoda, tri grupe proizvoda imale su različite trendove i rezultate. Izvoz i uvoz hrane i živih životinja imao je u prvom četvorogodištu pozitivan, a u drugom četvorogodištu negativan bilans, dok je kod životinjskih i biljnih ulja i masti u prvom četvorogodištu ostvaren negativan, a u drugom pozitivan bilans. Kod izvoza i uvoza pića i duvana sa prerađevinama, kretanja u oba pravca pokazala su rastuće tendencije, ali s pozitivnim bilansom u oba četvorogodišta.

Četvrto, pokazatelji učešća izvoza i uvoza sirovih i prerađenih poljoprivrednih proizvoda u izvozu i uvozu ukupne privrede, imaju tendenciju značajnog povećanja. Naime, u drugom četvorogodištu, učešće izvoza ovih proizvoda povećano je za oko dve petine, a uvoza za oko četiri petine.

Spoljnotrgovinska razmena sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje razvijala se specifično u posmatranom periodu s obzirom na mogućnosti domaće industrije i bitno izmenjene uslove privređivanja (1,3,4). Ovaj deo kritičke analize spoljnotrgovinske razmene obuhvata dve grupe sredstava za poljoprivrednu proizvodnju. Razmena sredstava za hemizaciju obuhvata podgrupe đubriva (osim sirovih) i sredstva za zaštitu bilja; posebnu grupu čine poljoprivredne mašine i oprema. Istraživački postupak i metodološki pristup isti su kao kod sirovih i prerađenih poljoprivrednih proizvoda.

Jugoslovenska spoljnotrgovinska razmena sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje ukazuje na različitu dinamiku i tržišnu poziciju u razmeni dve posmatrane grupe (tabela 2). Grupa sredstava za hemizaciju i obe podgrupe (đubriva i sredstva za zaštitu bilja) imale su negativne bilanse u oba četvorogodišta. U drugom četvorogodištu kod svih posmatranih spoljnotrgovinskih kategorija negativan bilans je znatno povećan (kod sredstava za hemizaciju oko 82 %, kod đu-

briva oko 50 % i kod sredstava za zaštitu bilja čak za oko 125 %). Može se zaključiti da domaća proizvodnja, odnosno ponuda po obimu i strukturi zaostaje za tražnjom na tržištu.

Tabela 2. Jugoslovenski izvoz i uvoz sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje, u periodu 1989–1999. god. (u hilj. USD)

<i>Grupe proizvoda</i>	<i>Ø 1989 – 1992</i>			<i>Ø 1996 – 1999</i>		
	<i>izvoz</i>	<i>uvoz</i>	<i>bilans (+ –)</i>	<i>izvoz</i>	<i>uvoz</i>	<i>bilans (+ –)</i>
A. Sredstva za hemizaciju	47813	65438	– 17625	15223	47406	–32183
Dubriva (osim sirovih)	47270	57201	– 9931	12635	27530	– 14895
Sred. za zaštitu bilja	543	8237	–7694	2588	19876	– 17288
B. Poljoprivredne mašine i oprema	39840	27930	11910	11299	27343	– 16044

Izvoz i uvoz sredstava za mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje ostvarili su specifičnu dinamiku i vrlo kolebljiv obim, odnosno vrednost, u posmatranom periodu. Spoljnotrgovinska razmena poljoprivrednih mašina i opreme za poljoprivrednu proizvodnju pokazuje drastično smanjenje izvoza u drugom četvorogodištu (preko 70 %), dok je uvoz neznatno smanjen (nešto više od 2 %). Iz ovako nepovoljnog odnosa izvoza i uvoza rezultirao je negativan bilans, koji je veći od iznosa izvoza za oko 42 %.

Može se zaključiti da je spoljnotrgovinska razmena poljoprivrednih proizvoda i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje, u periodu od 1989. do 1999. godine, ostvarivala neujednačenu vrednost po godinama, neravnomernu dinamiku i zadržala tendenciju ka negativnom bilansu.

2. STRUKTURA SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMENE POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA I SREDSTAVA ZA HEMIZACIJU I MEHANIZACIJU POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE

U kritičkoj analizi jugoslovenske spoljnotrgovinske razmene posebno mesto ima prikaz i utvrđivanje strukture izvoza i uvoza poljoprivred-

nih proizvoda i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje, u periodu od 1989. do 1999. godine. U istraživanju strukture ove razmene primenjeni su isti metod i klasifikacija bitnih kategorija kao i u prvom odeljku ovog rada, što obezbeđuje uporedivost značajnih pokazatelja.

Istraživanje strukture spoljnotrgovinske razmene treba da ukaže na relevantne segmente izvoza i uvoza, kao i da utvrdi ključne proizvode ili grupe proizvoda čije učešće utiče na glavne pravce, obim i dinamiku posmatrane razmene. Pokazatelji strukture spoljnotrgovinske razmene treba da služe kao bitni parametri i elementi u stvaranju i projektovanju dugoročne politike razvoja poljoprivrede, agroindustrije, industrije za obezbeđenje sredstava namenjenih poljoprivrednoj proizvodnji i politike spoljnotrgovinske razmene. Polazeći od značaja pokazatelja strukture spoljnotrgovinske razmene, u ovim istraživanjima analiziraju se uporedo pokazatelji učešća pojedinih grupa i podgrupa proizvoda u izvozu i uvozu, u dva utvrđena četvorogodišta. Istovremeno, komparacijom pokazatelja učešća u dva različita vremenska perioda i ovog učešća između pojedinih grupa i podgrupa proizvoda, ukazuje se na najvažnije pozicije i glavne pravce razmene. Najzad, radi određivanja ekonomskog značaja pojedinih grupa i podgrupa proizvoda u spoljnotrgovinskoj razmeni, prikazano je njihovo učešće u spoljnotrgovinskoj razmeni ukupne privrede i spoljnotrgovinskoj razmeni ukupno sirovih i prerađenih poljoprivrednih proizvoda (tabela 3).

Najveće učešće u ukupnom izvozu i uvozu sirovih i prerađenih poljoprivrednih proizvoda ostvareno je kod grupe A – hrana i žive životinje (preko devet desetina), osim u izvozu tokom drugog četvorogodišta (82,05 %). Od ukupno 11 podgrupa proizvoda iz grupe A, učešće u izvozu veće od 5 % u prvom četvorogodištu ostvareno je kod 5 podgrupa proizvoda, od kojih na žita i prerađevine (25,55 %), povrće i voće (23,60 %), i meso i prerađevine (18,20 %) otpada 67,35 %. U drugom četvorogodištu značajno učešće u izvozu imale su samo dve podgrupe i to: povrće i voće (32,88 %), i žita i prerađevine (24,24 %). Učešće proizvoda iz grupe A u ukupnom izvozu poljoprivrednih i prerađenih proizvoda u drugom četvorogodištu smanjeno je u odnosu na prvo četvorogodište za 9,76 %.

Učešće spoljnotrgovinske razmene poljoprivrednih proizvoda u razmeni ukupne privrede, posmatrajući proizvode iz grupe A – hrana i žive životinje, relativno je skromno. Uočena je tendencija povećanja učešća i u izvozu i uvozu tokom drugog četvorogodišta; učešće izvoza

proizvoda grupe A u ukupnom izvozu privrede povećano je za četvrtinu, a u ukupnom uvozu za četiri petine.

Poljoprivredni proizvodi iz grupe B – pića i duvan – u strukturi spoljnotrgovinske razmene ukupnih sirovih i prerađenih poljoprivrednih proizvoda imaju relativno pozitivno učešće, ako se usvoji merilo primenjeno kod proizvoda grupe A – više od 5 %. U drugom četvorogodištu, u odnosu na prvo, učešće ove grupe u izvozu udvostručeno je, dok je učešće u uvozu povećano za 2,30 %. U podgrupi proizvoda – pića, povećano je učešće u izvozu za 3,06 %, a učešće u uvozu, povećano je gotovo četiri puta, ili za 4,09%. Promene u učešću podgrupe – duvan i proizvodi od duvana – pozitivne su jer je učešće u izvozu povećano za 4,17 %, a smanjeno u uvozu za 1,79 %. Značajno je učešće ove dve podgrupe proizvoda, u drugom četvorogodištu u odnosu na prvo, u spoljnotrgovinskoj razmeni ukupne privrede. U izvozu, učešće je skromno, ali nije zanemarivo (pića 1,03 % i duvan i proizvodi od duvana 1,83 %). Međutim, učešće ovih proizvoda u ukupnom uvozu privrede je relativno veliko (pića 5,27 % i duvan i prerađevine od duvana 9,38 %), što ima negativan uticaj na spoljnotrgovinski bilans.

Tabela 3. Struktura jugoslovenskog izvoza i uvoza poljoprivrednih proizvoda u periodu 1989–1999. (u %)

Grupe proizvoda	Ø 1989 – 1992				Ø 1996 – 1999			
	izvoz		uvoz		izvoz		uvoz	
	<i>Ukupna privreda = 100</i>	<i>Ukupno sirovi i prerađeni polj. proizvodi = 100</i>	<i>Ukupna privreda = 100</i>	<i>Ukupno sirovi i prerađeni polj. proizvodi = 100</i>	<i>Ukupna privreda = 100</i>	<i>Ukupno sirovi i prerađeni polj. proizvodi = 100</i>	<i>Ukupna privreda = 100</i>	<i>Ukupno sirovi i prerađeni polj. proizvodi = 100</i>
A. Hrana i žive životinje	12,69	91,81	6,00	91,47	15,99	82,05	10,85	90,12
Žive životinje	0,72	5,23	0,42	6,41	0,27	1,40	0,11	0,93
Meso i prerađevine	2,51	18,20	1,36	20,70	1,04	5,35	0,56	4,61
Mleko, mlečni proizvodi i jaja	0,12	0,88	0,22	3,30	0,22	1,16	0,41	3,43
Ribe i prerađevine	0,13	0,95	0,22	3,41	0,03	0,14	0,43	3,59
Žita i prerađevine	3,53	25,55	0,32	4,88	4,72	24,24	0,52	4,31
Povrće i voće	3,26	23,60	0,99	15,09	6,41	32,88	3,15	26,13

Grupe proizvoda	Ø 1989 – 1992				Ø 1996 – 1999			
	izvoz		uvoz		izvoz		uvoz	
	Ukupna privreda = 100	Ukupno sirovi i prerađeni polj. proizvodi = 100	Ukupna privreda = 100	Ukupno sirovi i prerađeni polj. proizvodi = 100	Ukupna privreda = 100	Ukupno sirovi i prerađeni polj. proizvodi = 100	Ukupna privreda = 100	Ukupno sirovi i prerađeni polj. proizvodi = 100
(sveže i prerađeno)								
Šećer, proizvodi od šećera i med	1,32	9,57	0,21	3,18	0,19	0,95	1,04	8,62
Kafa, čaj, kakao, začini	0,15	1,09	1,48	22,56	0,62	3,17	2,15	17,89
Stočna hrana (osim žita u znu)	0,47	3,37	0,71	10,76	0,79	4,04	1,62	13,48
Šumski plodovi i lekovito bilje	0,22	1,57	0,01	0,20	1,22	6,25	0,05	0,42
Razni proizvodi za ishranu	0,25	1,80	0,06	0,98	0,48	2,47	0,81	6,71
B. Pića i duvan	1,03	7,43	0,36	5,50	2,86	14,66	14,66	7,80
Pića	0,31	2,21	0,09	1,38	1,03	5,27	5,27	5,47
Duvan i proizvodi	0,72	5,22	0,27	4,12	1,83	9,39	9,38	2,33
C. Životinjska i biljna ulja i masti	0,10	0,75	0,19	2,84	0,64	3,27	3,27	1,88

Učešće u spoljnotrgovinskoj razmeni proizvoda grupe C – životinjska i biljna ulja i masti – zanimljivo je u vezi sa tendencijom promene strukture razmene u poređenju pokazatelja u dva posmatrana četvorogodišta. U drugom četvorogodištu povećano je učešće u izvozu i u odnosu na ukupnu privredu i na izvoz poljoprivrednih sirovih i prerađenih proizvoda. Istovremeno, povećano je učešće uvoza u odnosu na ukupnu privredu, a smanjeno u odnosu na poljoprivredni uvoz. Na promenu strukture ove razmene uticale su bilansne potrebe za ovom grupom prehrambenih namirnica.

Učešće grupe sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje u spoljnotrgovinskoj razmeni ukupne privrede ukazuje na tendenciju povećanja uvoza gotovih đubriva i u manjoj meri sredstava za zaštitu bilja. Istovremeno, blago je izražena tendencija smanjenja učešća u izvozu poljoprivrednih mašina i opreme. Promene u strukturi spoljnotrgo-

vinske razmene sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje (tabela 4) treba posmatrati u sklopu promenjenih uslova i nepovoljne pozicije jugoslovenske privrede na međunarodnom tržištu (1,3,4).

Učešće grupe sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje u spoljnotrgovinskoj razmeni ukupne privrede ukazuje na tendenciju povećanja uvoza gotovih đubriva i u manjoj meri sredstava za zaštitu bilja. Istovremeno, blago je izražena tendencija smanjenja učešća u izvozu poljoprivrednih mašina i opreme. Promene u strukturi spoljnotrgovinske razmene sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje (tabela 4) treba posmatrati u sklopu promenjenih uslova i nepovoljne pozicije jugoslovenske privrede na međunarodnom tržištu (1,3,4).

Tabela 4. Učešće izvoza i uvoza sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje u izvozu i uvozu ukupne privrede, 1989–1999. god.

– u % –

Grupe proizvoda	Ø 1989 – 1992		Ø 1996 – 1999	
	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz
A. Sredstva za hemizaciju	1,10	1,18	0,60	3,10
Đubriva (osim sirovih)	1,09	1,03	0,50	2,57
Sredstva za zaštitu bilja	0,01	0,15	0,10	0,53
B. Poljoprivredne mašine i oprema	0,92	0,50	0,45	0,59

Na osnovu utvrđenih odnosa, promena i tendencija u strukturi spoljnotrgovinske razmene poljoprivrednih proizvoda i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje može se zaključiti da su strukturne promene uslovljene objektivnim okolnostima, kao što su: smanjen obim i izmenjena struktura proizvodnje sirovih poljoprivrednih proizvoda, agroindustrije i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje; – međunarodna blokada spoljnotrgovinske razmene; – povremene vremenske nepogode (poplave, suše); – neuravnoteženi tržišni odnosi; – usporen proces tranzicije u privredi, i drugo (1,3,4).

3. BILANSNA ANALIZA JUGOSLOVENSKE SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMENE POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA I SREDSTAVA ZA HEMIZACIJU I MEHANIZACIJU POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE

Kritičkom bilansnom analizom spoljnotrgovinske razmene poljoprivrednih proizvoda i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju, utvrđeni su dinamika i stepen pokrivenosti uvoza izvozom posmatrane robe. Analiza polazi od teorijske pretpostavke postojanja i funkcionisanja bilansa plaćanja (platnog bilansa) i trgovinskog bilansa kao celovitog metoda prikazivanja i vrednovanja spoljnotrgovinske razmene i međudržavnih plaćanja zemlje. Naime, potreba izvođenja bilansne analize proizlazi iz činjenice da uravnoteženost trgovinskog bilansa predstavlja kompleksan pokazatelj stepena uravnoteženosti i monetarne stabilnosti jedne zemlje. Ova bilansna analiza zasnovana je na pokazateljima odnosa vrednosti izvoza i uvoza poljoprivrednih proizvoda, sredstava za hemizaciju i mehanizaciju, kao i na ostvarenoj strukturi posmatrane spoljnotrgovinske razmene (1,4).

U prvom delu bilansne analize spoljnotrgovinske razmene poljoprivrednih proizvoda i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje, primenom indeksnih pokazatelja, dobijeni su rezultati koji potvrđuju zaključke o dinamici i strukturi posmatrane razmene. Analiza dinamike indeksa izvoza (Ø 1996 – 1999., prema Ø 1989 – 1992., tabela 5) ukazuje na drastično smanjenje izvoza ukupne privrede i grupa proizvoda A – hrana i žive životinje, D – sredstva za hemizaciju, i E – poljoprivredne mašine i oprema. Istovremeno, na strani uvoza, indeksni pokazatelji imaju relativno visoke vrednosti kod većine grupa proizvoda (u grupi A – čak devet podgrupa proizvoda). Ostvarena dinamika indeksa izvoza i uvoza uticala je na oblikovanje bilansa spoljnotrgovinske razmene u periodu 1989 – 1999. godine. U tom smislu neophodna je komparacija s analizom i parcijalnim zaključcima izvedenim na osnovu pokazatelja iz tabele 1 i tabele 2.

Na osnovu ovog dela analize mogu se izvesti dva parcijalna zaključka. Prvo, pod dejstvom objektivnih okolnosti (smanjen obim i izmenjena struktura poljoprivredne proizvodnje, agroindustrije i pratećih delatnosti, blokada) jugoslovenska spoljnotrgovinska razmena u poslednjoj deceniji XX veka – drastično je izmenjena po obimu, dinamici

i strukturi, u oba pravca razmene. I drugo, spoljnotrgovinskom politikom preusmeravani su tokovi izvoza i uvoza u skladu sa postojećim proizvodnim, organizacionim i platnobilansnim mogućnostima i bilansnim potrebama zemlje. Tačnost ovih zaključaka potvrđuje bilansna analiza stepena pokrivenosti uvoza izvozom.

Tabela 5. Dinamika i stepen pokrivenosti jugoslovenskog uvoza izvozom poljoprivrednih proizvoda i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje, u periodu 1989–1999. god.

<i>Grupe proizvoda</i>	<i>I n d e k s i</i>		<i>Pokrivenost uvoza izvozom, u %</i>	
	<i>izvoz</i>	<i>uvoz</i>		
	$\frac{\bar{\emptyset} 1996-1999}{\bar{\emptyset} 1989-1992}$	$\frac{\bar{\emptyset} 1996-1999}{\bar{\emptyset} 1989-1992}$	$\frac{\bar{\emptyset} 1989-1992}{\bar{\emptyset} 1996-1999}$	$\frac{\bar{\emptyset} 1996-1999}{\bar{\emptyset} 1989-1992}$
I UKUPNO PRIVREDA	58,11	82,87	78,09	54,76
A. Hrana i žive životinje	73,24	149,83	165,09	80,70
Žive životinje	21,87	21,94	134,16	133,70
Meso i prerađevine od mesa	24,08	33,90	144,62	102,72
Mleko, mlečni proizvodi i jaja	108,18	157,97	43,72	29,94
Ribe i prerađevine od ribe	11,90	160,14	45,63	3,39
Žita i prerađevine od žita	77,76	134,49	861,97	498,37
Povrće i voće (sveže i prerađeno)	114,20	263,25	257,14	111,55
Šećer, proizvodi od šećera i med	8,16	412,65	495,60	9,80
Kafa, čaj, kakao i začini	237,69	120,58	7,98	15,73
Stočna hrana (osim žita u zrnu)	98,18	190,51	51,53	26,56
Šumski plodovi i lekovito bilje	326,51	318,39	1280,38	1313,01
Razni proizvodi za ishranu	112,23	1042,92	303,09	32,62
B. Pića i duvan	161,58	216,03	222,63	166,52
Pića	195,39	604,81	264,50	85,45
Duvan i proizvodi od duvana	147,25	83,13	208,64	356,71
C. Životinjska i biljna ulja i masti	356,41	100,42	43,41	154,08

Grupe proizvoda	I n d e k s i		Pokrivenost uvoza izvozom, u %	
	izvoz	uvoz		
	$\frac{\text{Ø 1996–1999}}{\text{Ø 1989–1992}}$	$\frac{\text{Ø 1996–1999}}{\text{Ø 1989–1992}}$	$\frac{\text{Ø 1989–1992}}{\text{Ø 1996–1999}}$	$\frac{\text{Ø 1996–1999}}{\text{Ø 1989–1992}}$
D. Sredstva za hemizaciju	31,84	72,44	73,07	32,11
Đubriva (osim sirovih)	26,73	48,13	82,64	45,90
Sredstva za zaštitu bilja	476,61	241,30	6,59	13,02
E. Poljoprivredne mašine i oprema	28,36	97,90	142,64	41,32
II UKUPNO SIROVI I PRERAĐENI POLJOPRIVREDNI PROIZVODI	81,94	152,06	164,79	88,79

Bilansnom analizom stepena pokrivenosti uvoza izvozom zaokružuje se kritička analiza jugoslovenske spoljnotrgovinske razmene poljoprivrednih proizvoda i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje. Polazeći od usvojene periodizacije u dva četvorogodišta kojim su obuhvaćena dva ključna perioda za analizu spoljnotrgovinske razmene, razmatranjem pokazatelja stepena pokrivenosti uvoza izvozom (tabela 5) utvrđeno je nekoliko činjenica, odnosa i tendencija od značaja za kritičku analizu posmatrane razmene.

Značaj bilansne pozicije poljoprivrednih proizvoda u ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmeni može se utvrditi komparacijom stepena pokrivenosti uvoza izvozom ove dve spoljnotrgovinske kategorije. Pokrivenost uvoza izvozom za ukupnu privredu u prvom četvorogodištu iznosila je 78,09 %, a isti pokazatelj za ukupne sirove i prerađene poljoprivredne proizvode iznosio je 164,79 %. U ovim odnosima treba uočiti da je stepen pokrivenosti uvoza izvozom za grupu A – hrana i žive životinje – iznosio 165,09 %, što potvrđuje vodeću poziciju ove grupe proizvoda i u ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmeni privrede i sirovih i prerađenih poljoprivrednih proizvoda. Pri ovome, treba imati u vidu činjenicu da je tada funkcionisao važeći sistem privređivanja, u uslovima bez blokade.

Stepen pokrivenosti uvoza izvozom u drugom četvorogodištu ostvaren je u otežanim uslovima privređivanja. Ti uslovi su snažno uticali na njegovo smanjenje kako na nivou ukupne privrede, tako i na nivou svih poljoprivrednih proizvoda (54,76 % i 88,79 %).

U grupi proizvoda A – hrana i žive životinje – utvrđen je relativno visok stepen pokrivenosti uvoza izvozom, u oba posmatrana četvorogodišta, kod pet podgrupa proizvoda (žive životinje, meso i prerađevine, žita i prerađevine, povrće i voće – sveže i prerađeno, i šumski plodovi i lekovito bilje). Kod ovih podgrupa, u analizi obima i dinamike izvoza i uvoza poljoprivrednih proizvoda (tabela 1), utvrđen je pozitivan bilans, takođe u oba četvorogodišta. Ovom pozitivnom bilansu treba dodati grupu proizvoda B – pića i duvan, uz veće oscilacije stepena pokrivenosti uvoza izvozom.

Grupe proizvoda D – sredstva za hemizaciju i E – poljoprivredne mašine i oprema, iskazuju u oba četvorogodišta negativan bilans, odnosno nisku pokrivenost uvoza izvozom (osim kod poljoprivrednih mašina i opreme u prvom četvorogodištu –142,64 %).

ZAKLJUČAK

Stanje, obim i dinamika spoljnotrgovinske razmene, u posmatranom periodu, bili su nestabilni i u svojoj dinamici neravnomerni. Strukturne promene ukazuju na znatno izmenjene odnose u ovoj razmeni. Spoljnotrgovinska razmena sirovih i prerađenih poljoprivrednih proizvoda ostvarena je u prvom četvorogodištu sa pozitivnim bilansom, a u drugom sa negativnim. Pozitivne pozicije u dinamici razmene, u oba četvorogodišta, imalo je šest podgrupa (žive životinje, meso i prerađevine, žita, povrće i voće, šumski plodovi i lekovito bilje, pića i duvan) od ukupno 14 podgrupa proizvoda. Spoljnotrgovinska razmena sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje bila je negativna, u oba četvorogodišta, sa naglašenom tendencijom smanjenja obima razmene u oba pravca (osim delimično kod poljoprivrednih mašina i opreme). Utvrđena je neujednačena dinamika vrednosti razmene, po godinama, i kod poljoprivrednih proizvoda i kod sredstava za poljoprivrednu proizvodnju.

Struktura jugoslovenskog izvoza i uvoza poljoprivrednih proizvoda i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje,

promene u učešću i zauzimanju novih pozicija u razmeni, u oba pravca, bili su uslovljeni uticajem nekoliko značajnih okolnosti. Smanjen obim i izmenjena struktura proizvodnje negativno su delovali zajedno sa sužavanjem međunarodnog tržišta i izmenjenim pravcima spoljnotrgovinske razmene. Usled nametnute ekonomske blokade, na promenu strukture izvoza i uvoza značajan uticaj su imale i primenjene mere spoljnotrgovinske politike zemlje. Utvrđeno je relativno skromno učešće spoljnotrgovinske razmene poljoprivrednih proizvoda (A + B + C) u razmeni ukupne privrede, sa blagom tendencijom smanjenja učešća izvoza i povećanja učešća uvoza, uz odstupanja kod nekih podgrupa proizvoda (žita, povrća i voća, pića i duvana u izvozu, a malo smanjenje učešća u uvozu živih životinja, mesa i prerađevina). U ukupnoj razmeni sirovih i prerađenih poljoprivrednih proizvoda, u oba pravca, učešće grupe A – hrana i žive životinje – iznosi preko 90 % (osim u drugom četvorogodištu, učešće u izvozu 82,05 %). Vodeće pozicije u učešću na strani izvoza imalo je pet podgrupa proizvoda: povrće i voće, žita i prerađevine, pića i duvan, šumski plodovi i lekovito bilje, i meso i prerađevine. Na strani uvoza najveće učešće imalo je šest podgrupa proizvoda: povrće i voće, kafa, čaj, kakao i začini, stočna hrana, šećer i proizvodi od šećera i med, pića i duvan, i razni proizvodi za ishranu. Učešće u razmeni proizvoda grupe C – životinjska i biljna ulja i masti – bilo je promenljivo, što je uslovljeno bilansnim potrebama za ovom grupom prehrambenih namirnica. U razmeni sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje ostvarena je nepovoljna struktura, smanjeno je učešće u izvozu, a povećano u uvozu.

Jugoslovenska spoljnotrgovinska razmena poljoprivrednih proizvoda i sredstava za hemizaciju i mehanizaciju poljoprivredne proizvodnje, u posmatranom periodu, drastično je izmenjena po obimu, dinamici i strukturi, u oba pravca razmene. Ove izmene su negativno uticale na razvoj poljoprivrede, agroindustrije i prateće delatnosti. Istovremeno, spoljnotrgovinskom politikom preusmeravani su tokovi izvoza i uvoza u skladu sa postojećim proizvodnim, organizacionim i platnobilansnim mogućnostima i potrebama zemlje.

LITERATURA

- [1] Đorović, M., Tomin, A., (2000.), Tržište i promet poljoprivrednih proizvoda, Poljoprivredni fakultet, Beograd.

- [2] Jović, M., (1997.), Međunarodni marketing, Trimsoft Trade, Beograd.
- [3] Kovačević, R., (1996.), Povratak Jugoslavije u svetsku privredu, Institut za spoljnu trgovinu, Beograd.
- [4] Marković, P., Babović, J., (1998.), Srbija na pragu novog veka, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije, Beograd.
- [5] Milanović, M., (1999.), Dugoročna politika agrarnog razvoja SR Jugoslavije, Savezno ministarstvo za poljoprivredu, Beograd.
- [6] Savezni zavod za statistiku, (1980 – 1999), Statistički godišnjak Jugoslavije i Statistika spoljne trgovine, Beograd.
- [7] Stipetić, V., Grahovac, P., (1977.), Poljoprivreda u vanjskoj trgovini Jugoslavije 1953 – 1975., Informator, Zagreb.
- [8] Trkulja, M., (1982.), Međunarodno tržište proizvoda poljoprivrednog porekla, Informator, Zagreb.

RESEARCH OF THE YUGOSLAVIA'S FOREIGN TRADE EXCHANGE OF AGRICULTURAL PRODUCE AND AGRICULTURAL CHEMICALS AND AGRICULTURAL MECHANIZATION

– Summary –

With application of the critical analytical tools have been examined the volume, dynamics and structure of the Federal Republic of Yugoslavia's of exports and imports, and the foreign trade exchange of agricultural produce, chemicals which are used in agriculture, and agricultural machinery tools. The analysis embraced two sub-periods (1989 –1992. and 1996 –1999.) in the period from 1989 to 1999.

The results of research are pointing out that in the observed period, the volume, dynamics and structure of the Yugoslavia's foreign trade exchange in agricultural produce, chemicals used in agriculture and agricultural machinery have suffered extremely negative changes. Namely, in the second four year sub-period compared to the first, in the most of the analyzed group of products and sub-groups, their foreign trade balances have worsened significantly. Consequently to this trends, the outcome changes have influenced negatively on the agricultural growth, agri-industry and accompanying business activities. At the same time, foreign trade policy have reallocated the import and export flows in accordance with existing productions, organization and balance of payment capacity and needs of the country.

Key words: foreign trade exchange, export, import, agricultural produce.